

ІДЕЯ СОБОРНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ ХХ ст.

Ігор СОЛЯР

*Інститут Українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України
вул. Козельницька, 4, 79026, Львів, Україна
e-mail: inukr@inst-ukr.lviv.ua*

Саме поняття “соборність” походить від старослов'янського слова “соборъ” (збір, зібрання), і з первісного свого, переважно церковного, вжитку в значенні “збірної єдності” перенесено в українську мову з тим же значенням у сферу національно-політичної термінології лише наприкінці ХІХ ст. З поняттям “собору” в розумінні збірної єдності “центрально-східної підросійської та західної південно-західної частини” українського народу, мабуть, чи не вперше пов'язав свої публіцистичні міркування Пантелеймон Куліш у своєму “Соборному посланні галичанам”. Однак сама ідея української соборності, тобто – розуміння спільності національних інтересів роз'єднаних австро-російським кордоном частин одного українського народу та прагнення єдності в змаганні за ці інтереси, виникла одночасно з відродженням національно-культурної самосвідомості українців ще в першій половині ХІХ ст.

Як явище суспільно-політичної думки термін “соборність” починає вживатися після утворення українських національно-культурних організацій та політичних партій і кристалізацією в політичному житті національно-державницької ідеології. Розуміння терміну “соборність” як Української національної держави в етнічних кордонах на території, де більшість становлять українці, пройшло у ХХ ст. через політичні програми і практику державного будівництва. Центральними проблемами у ході реалізації української ідеї соборності стали: по-перше, формування національної самосвідомості, по-друге, об'єднання українських етнічних територій, які протягом тривалого часу були роз'єднані кордонами сусідніх держав та, зрештою, створення незалежної, самостійної держави.

Навіть на рівні теоретичних міркувань, втілення ідеї соборності здавалося проблематичним на зламі ХІХ–ХХ ст. Про це, зокрема, відверто писав І. Франко у статті “Поза межами можливого” (1900 р.), у якій вважав ідеал соборності “з нашої теперішньої перспективи поза межами можливого”, але водночас закликав “вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до него...”.

Все ж ідея соборності України була втілена в Акті злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р., який, однак, не вдалося тоді реалізувати на практиці. Соборність, декларована Українською революцією 1914–1923 рр., стала ідеологічною основою суспільно-політичного життя Західної України (1923–1939 рр.) та української еміграції ХХ ст.

У Західній Україні міжвоєнного періоду ХХ ст. партії національно-державницького табору, національно-культурні та економічні товариства, попри заборону польської влади, пропонували формати святкувань, їх ідеологічну наповненість у відповідності з мінливими політичними тенденціями даного періоду.

Починаючи з 1922 р., в краї започатковано традицію святкувань найважливіших історичних подій української революції 1914–1923 рр. Особливо урочисту атмосферу створювала присутність на них учасників української революції – політиків і військовиків. Громадськість Галичини підкреслювала живучість ідеї державності та соборності. “Ці великі, переломові події, – як відзначав часопис “Діло”, – нас пройняли наскрізь, брешуть безупину в нашому організмі як складова частина нашої крові і наших м'язів, діють усім найкращим наш мозок і різьблять наші душі”. День соборності, поряд з Шевченківськими днями, Днем Листопадового зриву, черговими роковинами бою під Крутами, поступово став одним із найважливіших національних свят.

На відміну від Радянської України 1920–1930-х рр., Акту Злуки УНР і ЗУНР 1919 р. відводилася особлива увага в середовищі української діаспори. У суспільній свідомості українців-емігрантів Акт злуки уособлював споконвічне прагнення українців до соборності. Проте, варто

визнати, політична еліта постреволюційного періоду виявилася розколотою на численні ворогуючі між собою угруповання, для яких питання особистих амбіцій та політичних програм важило значно більше проголошеної у 1919 р. соборності. На жаль, в еміграційний період ані у таборі УНР на чолі з Симоном Петлюрою (а після його трагічної загибелі – Андрієм Лівичкиним), ані у середовищі еміграційного уряду (після 1923 р. – Політичного центру) ЗУНР під проводом Євгена Петрушевича, проголошена у період боротьби за незалежність Злука не стала імпульсом до взаємного примирення та консолідації.

Проголошення у жовтні 1938 р. української автономії у підконтрольному Чехословаччині регіоні активізувало все світове українство на національну солідаризацію. Саме у Карпатській Україні свято Соборності вперше за 20 років було урочисто відзначено на офіційному рівні. День 22 січня 1939 р. став справжнім символом національного єднання жителів краю з українцями по інший бік Карпат. Політична еліта Карпатської України розглядала святкування в Хусті, приурочені до 20-ліття Акту Злуки, як додатковий засіб маніфестації загальноукраїнських прагнень мешканців краю на міжнародній арені.

“Возз’єднання” в спільних кордонах у період СРСР після 1939 р. не забезпечило українцям національно-духовного єднання – радянськими ідеологами утверджувався принцип єдиного радянського народу. З історичної та суспільної пам’яті українців “пером і репресіями” викорінювалися події 22 січня 1919 р.

Після завершення Другої світової війни українська еміграція, попри ідеологічну розмаїтість, докладала чимало зусиль для вшанування подій українського державотворення 1917–1923 рр., ініціювала проведення низки заходів, які приурочувалися Акту злуки УНР і ЗУНР 1919 р. У місцях компактного проживання українців у США, Канаді, Венесуелі та ін. країнах проводилися урочисті збори, концерти, виставки. 20 січня 1955 р. уперше в конгресі США митрополит УПЦ Іоан Теодорович та протоігумен ЧСВВ Микола Когут “з нагоди роковин української державності і соборності” проводять молитву “За український народ та його волю”. У 50-і роковини Злуки УНР і ЗУНР, часопис “Свобода” писав: “Сьогодні ця дата належить до найбільш популярних в Америці, як з кожним роком все більше і більше губернаторів стейтів та посадників міст день 22 січня... проголошують Українським днем, доручають в тому дні підносити на капітолях стейтів і ратушах міст, біля американського прапора, національні українські прапори та закликають всіх громадян своїх стейтів і міст відзначати ці події...”.

Певний суспільний поступ в увічненні Дня Соборності помітний й в УРСР у другій половині 1980-х рр. Перебудова, гласність, демократизація в УРСР привідкрили суспільству завісу таємничості над подіями 22 січня 1919 р. У суспільній свідомості Акт злуки УНР і ЗУНР 1919 р., завдяки діяльності неформальних товариств, поетапній розбудові інституцій громадянського суспільства, все більше сприймався як День Соборності України, символ майбутнього, підсумок дій у площині утвердження державності.

З відновленням Україною незалежності, у 1991 р., змінилася семантика поняття “соборність”, під яким розуміється єдність народу, що проживає в суверенній державі. Із січня 1999 р. день 22 січня став офіційним державним святом – “Днем соборності України”. Проте, як і на початку ХХ ст. проблема соборності – суспільно-актуальна. Свято Соборності – день єднання українських земель та утвердження їх неподільності, закріплене Актом злуки 22 січня 1919 р., набуває особливого значення сьогодні, коли територіальну цілісність держави доводиться відстоювати зі зброєю в руках. Без консолідації суспільства, утвердження національної ідеї неможливо уявити динамічний розвиток і модернізацію України у ХХІ ст.